H. HUBERT GABRIELLA

Istenes énekek a 17. századi lőcsei magyar énekeskönyvekből

Lőcse lakossága a reformáció után, egészen a 17. század utolsó harmadáig, evangélikus volt. Életéről, az evangélikus egyházi eseményekről Hain Gáspár korabeli, 1684-ig tartó krónikája tudósít.[1] A 17. század első évtizedeiben, a Bocskai-felkelés által kivívott vallásszabadságnak hála, élénk evangélikus egyházi élet folyt a városban. Ebben a kedvező légkörben alapította meg a könyvkötéssel és könyvkereskedelemmel foglalkozó Brewer (Breuer)-család a lőcsei nyomdát és kiadót. Pavercsik Ilona levéltári kutatásai nyomán[2] pontosan kirajzolódik a 16. század második felében Wittenbergből Lőcsére letelepedő Brewer-család és -nyomda története. A 1619–1622 körül alapított tipográfiát Lorenz Brewer (1590–1664) virágoztatta föl, aki 1625-től a városi képviselőtestület elöljárója, 1639-ben pedig lőcsei tanácsos is volt. Fia, Samuel (1645–1699) folytatja a sikeres családi vállalkozást és apja politikai pályafutását. Az erősödő ellenreformációban – amikor pl. 1674-ben Lőcsén az evangélikus vallásgyakorlást is megszüntették – mindvégig állhatatosan szolgálta az evangélikus ügyet. Az 1681-es soproni országgyűlést követő korlátozott vallásszabadság idején, 1684-ben Samuelt a város főbírájává választották. Ennek a két tekintélyes lőcsei evangélikus polgárnak, Lorenz és Samuel Brewernek nyomdájához kötődik a 17. századi lőcsei énekeskönyv-kiadás virágzása. A háromnyelvű felvidéki, valamint a távolabbi gyülekezetek számára magyar, német és szlovák nyelven adtak ki gyülekezeti énekeskönyveket.[3] Az alábbiakban a lőcsei magyar énekeskönyvkiadás három fő típusát mutatjuk be.

I. A Lőcsén 1629-ben megjelenő énekeskönyv[4] folytatja a korábbi bártfai evangélikus gyűjtemény[5] szerkesztési gyakorlatát: ünnepek, témák és alkalmak szerint csoportosítja az énekeket (ünnepiek, káté-énekek, penitenciáról, megigazulásról, hitbeli bizodalomról, hálaadások, háborúságban való dicséretek, ördög és bűn háborgatása ellen, anyaszentegyházról, keresztyéni jámbor életről, reggeli és esti dicséretek, az emberi élet rövid és bizonytalan voltáról, temetésiek.) A német énekeskönyvek hatása nemcsak a szerkesztésben, hanem az új, németből fordított énekek közlésében is kimutatható. Érdekessége a kötetnek, hogy Brewer előszóként egy korábbi, 1622-es lőcsei kiadás[6] Károlyi Zsuzsan-

nának szóló ajánlását adja. Bethlen felvidéki uralkodása idején, 1622. január 25-én felesége, Károlyi Zsuzsanna és kísérete Lőcsén járt, amikor is a város magyar beszéddel is köszöntötte őt.[7] Valószínűleg ekkor keletkezhetett a neki szóló énekeskönyv-ajánlás. Nem tudjuk, Brewer tévedésből vagy üzleti megfontolásból vette-e át ezt az előszót, ugyanis 1629-ben Károlyi Zsuzsanna már régen halott.

Lorenz Brewer ugyancsak bártfai kiadást követ,[8] amikor 1642-ben egy – a tanult és a tanulatlanabb éneklők igényeit is szem előtt tartva – latin és magyar énekeket tartalmazó gyűjteményt ad ki.[9]

II. 1635-ben egy minden korábbit fölülmúló terjedelmű kolligátum jelent meg Lőcsén:[10] gyülekezeti énekeskönyv, Szenci Molnár Albert *Zsoltárkönyve,* himnuszok és egyéb szertartási énekek, valamint temetési énekeskönyv található benne. A lehetséges szerkesztők körének meghatározásához először is ennek a lőcsei énekeskönyvnek legfőbb jellegzetességeit kell felsorolnunk. Magyarországon először ez az 1635-ös lőcsei kolligátum közli a teljes Szenci Molnár-féle *Zsoltárkönyvet.* A 4 részes lőcsei kiadvány ezáltal szinte megelőzi korát, hiszen a puritán eszméket valló magyar református lelkészek csak az 1630-as évek második felétől kezdve szorgalmazzák erőteljesen a *Zsoltárkönyv* gyülekezeti énekeskönyvként való használatát. A másik fő újdonsága a kolligátumnak, hogy a közös protestáns (evangélikus és református) énekkincs az Újfalvi Imre által 1602-ben[11] javasolt módon található meg benne. Újfalvi ugyanis énekeskönyv-előszavában egyrészt a teljes magyar zsoltárfordítást hiányolja, másrészt egy olyan ének-kiadás tervezetet alkot, amelyben első helyen egy templomi (három részes) énekgyűjteményt javasol. Ennek első része a graduál (szertartási énekek), második része az általa szerkesztett gyülekezeti énekeskönyv (élén a zsoltárokkal), a harmadik pedig az általa szerkesztett temetési énekgyűjtemény. Mint látható, a lőcsei kolligátum mindezeket tartalmazza. Ugyancsak kiemelkedő jelentőségű, hogy az evangélikus nyomdában megjelenő énekeskönyv, mint a címlap is mutatja,[12] forrásának vallja a református (debreceni) és az evangélikus (bártfai) énekeskönyveket. Mind a közös protestáns, mind a csak református vagy a csak evangélikus hagyományban élő énekeket összegyűjti. Heltai János hívta fel a figyelmemet a felső-dunamelléki irénikus mozgalom esetleges szerepére. Heltai elképzelhetőnek tartja, hogy a felső-dunamelléki irénikus törekvések szerepet játszottak a lőcsei 1635-ös protestáns énekeskönyv létrehozásában. Az ellenreformáció idején a közös protestáns énekkincsnek nagy megtartó szerepe volt. Nem hagyható figyelmen kívül az a kiadói szempont sem, amely a szélesebb körben való terjesztéssel járó anyagi hasznot tűzte ki célul.

Ki lehet az a szerkesztő, aki nemcsak a korábbi protestáns énekkészlet legbővebb válogatását adja, hanem, a kiadás részeként, Magyarországon elsőként közli a *Zsoltárkönyvet?* Lorenz Brewer aligha lehet a szerkesztője egy ilyen igényes gyűjteménynek. Az alábbiakban gyengébb és erősebb érvekkel támogatott hipotéziseket fogalmazunk meg, remélve, hogy a levéltári adatok egyszer pontos választ adnak feltett kérdésünkre.

A kiadványt az idő tájt állították össze, amikor az eperjesi egyház számára egy graduált írtak össze. Mint Ferenczi Ilona kimutatja, az *Eperjesi graduál* kimunkálásában a rektor, a lelkész és a kántor vettek részt. Serédi János 1629–1637-ig vezette az eperjesi iskolát, Madarász Márton (1618–1654) a magyar lelkész, Bánszki Dániel pe-

dig (1634-től) a kántor volt.[13] Feltételezhetjük, hogy ez az eperjesi kör szerepet játszhatott a lőcsei nyomtatott énekeskönyvek körüli munkálatokban.
Az eperjesi értelmiségi kör mellett magának Szenci Molnár Albertnek (1574–1634) a szerepe sem zárható ki. Ő ugyanis munkakapcsolatban állt Brewerrel, akinek kérésére 1629 nyarán lefordította a *Discursus de summo bono* c. művet. Brewerhez eljuttathatott, ha nem is egy egész énekeskönyv-kéziratot, de legalább egy kolligátum-tervezetet. Szenci Molnár személyesen ismerte Újfalvi Imrét, akinek 1602-es énekeskönyv-előszava[14] a genfi zsoltárok lefordítására ösztönözte. Szenci Molnár volt az is, aki 1612-ben Oppenheimben a *Zsoltárkönyvvel* együtt egy kisebb gyülekezeti énekeskönyvet is kiadott,[15] s ezzel példát állított a kétféle gyűjtemény együttes használatára. Érvelésünket gyengítheti, hogy az 1635-ös kéziratos *Eperjesi graduál*ban is több Szenci Molnár-zsoltár található, tehát az eperjesi evangélikus körben is kimutatható a genfi zsoltárok ismerete.

Harmadik lehetséges szerkesztőként a Szenci Molnárral többször munkakapcsolatban álló református lelkész-költő, Pécseli Király Imre (1590k.–1641k.) valószínűsíthető. A protestáns unió létrehozásán fáradozó Pécseli Király szerkeszthetett egy, a dunántúli, dunáninneni és felvidéki protestáns éneklőknek szánt gyűjteményt. Ráadásul ifjabb korában együtt dolgozott Szenci Molnárral, sőt valószínűleg részt vett az 1612-es oppenheimi kis énekeskönyv szerkesztésében is. 1611-ben Szenci Molnár üdvözlő verset írt retorikája elé, 1614-ben pedig, mikor Szenci Molnár rövid időre komáromi lelkész volt, Pécseli Király ugyanott tanított. Pécseli Király lőcsei kapcsolatait mutatja, hogy 1635-ben ott jelent meg kátéjának 2. kiadása, amelynek alapja a Heidelbergi káté, de amelybe helyenként Luther *Kis kátéjából* is betoldott részeket.[16] Problémát csak az okozhat, hogy saját gyülekezeti énekei miért nem szerepelnek az 1635-ös lőcsei énekeskönyvben. Közülük háromról[17] nem zárható ki, hogy csak élete vége felé, 1635 után szerezte. Ifjúkori szerzeménye, egy reggeli dicséret[18] azonban mindenképpen hiányzik az 1635-ös lőcseiből.

A lőcsei 1635-ös gyűjtemény után az énekeskönyv-történet új korszaka indul meg: a protestáns énekeskönyv-kiadásé. Bártfán, Debrecenben, Kassán, Kolozsvárott, Lőcsén és Váradon helyi jellegzetességekkel színezett, de lényegében azonos szerkezetű és törzsanyagú gyűjtemények látnak napvilágot.[19] Mindegyikben az első helyen a graduált helyettesítő himnusz-rész helyezkedik el,[20] második a gyülekezeti énekeskönyv (a végén halotti énekekkel vagy külön temetési énekeskönyvvel), majd pedig csatlakozik hozzá egy rövid imádság-gyűjtemény, illetve a Szenci Molnár-féle *Zsoltárkönyv.*[21] Ennek a Huszár Gál 1560-as gyűjteményével[22] induló, Újfalvi Imre 1602-es énekeskönyvén és az 1635-ös lőcsein átvezető egységesülésnek a módosított, 1636 utáni változatát valószínűleg a váradi énekeskönyvek[23] indítják el.

Lőcsén a protestáns énekeskönyv két típusa jelenik meg: 1654-ben és 1675/76-ban egy igényesebb kiadás (pl. kották szerepelnek a himnusz-részben stb.),[24] míg 1673-ban, 1690-ben, 1691-ben, 1694-ben, 1696-ban és 1699-ben az énekanyagot folyamatosan bővítő sorozat lát napvilágot.[25]

III. A század végén, ugyancsak Lőcsén jelenik meg az evangélikusok új énekeskönyve – a *Zöngedöző Mennyei Kar* –,[26] melynek története már átvezet a 18. századba.

Korábbi magyar mintáját nem ismerjük. 101 énekéből mindössze 19 a 16. századi, s több német ének fordítása megtalálható benne. Ez utóbbiak forrásaként, mint erre Schulek Tibor rámutatott,[27] egy 1694-es lőcsei kiadású német nyelvű énekeskönyv[28] jöhet szóba, melynek egyetlen példánya a Győri Evangélikus Gyülekezeti Könyvtárban található. A példány valószínűleg már a 17. században is a győri gyülekezet tulajdonában volt. Ugyanis a *Zöngedöző* szerkesztői mind ebből az észak-dunántúli evangélikus értelmiségi körből kerültek ki. Két oka is lehetett a német fordítások megszületésének. Az egyik, hogy Győrben az istentisztelet egészen a Türelmi Rendeletig vegyes, német és magyar nyelvű volt, így önként adódik a szoros kölcsönhatás lehetősége. A másik a pietizmus megjelenése, melynek közvetlen hatása az énekeskönyv anyagán még nem mutatható ki, de a vallási élet reformjára való törekvés[29] jegyében egy új énekeskönyv iránti igényt mindenképpen felébreszthetett már. A Zöngedöző a lőcsei protestáns énekeskönyvek (második típus) kiegészítő köteteként jött létre. A szerkesztők olyan „könyvecskét" akartak létrehozni, amely a meglévő protestáns gyűjteményt evangélikus eredetű és használatú énekekkel toldja meg.

A 17. századi lőcsei énekeskönyvekből olyan német énekfordításokat válogattunk ki, amelyek, egy kivételével, a mai *Evangélikus énekeskönyvben* is – más fordításokban – megtalálhatóak. Érdemes az alábbi, első fordításokat összevetni velük. A 17. századi változatok ugyan egyes helyeken nehézkesebbek, a fordítás néha hibás, a forma leegyszerűsített, és a metrum sem mindig tökéletes, de ezért kárpótolhatja az olvasót-éneklőt a 17. századi erőteljes nyelvezet, és a versmondattani megoldások gazdagsága.

KARÁCSONRA ANGYALI SZÓZAT

1. Mennyből jövök most hozzátok,
És, ímé, nagy jó hírt mondok,
Nagy örömet majd hirdetek,
Melyen örvend ti szívetek.

2. Ez mái nap egy kis gyermek
Egy Szűztűl születék néktek,
Az gyermek szép és oly ékes,
Vigasságra kellemetes.

3. Ez Úr Jézus mi Istenünk,
Nyavalyáinkból kimentőnk,
Ő lészen az Idvözítő,
Minden bűnünkből kimentőnk.

4. Már lehozta az életet,
Mely Istennél volt készített,

Hogy véle ti is éljetek,
Boldogságban örvendjetek.

5. Ez lesz néktek az jegy róla,
Ímé, fekszik az jászolba,
Ott megtaláljátok őtet,
Kitől menny s föld teremtetett.

6. Jertek hát, mi is örvendjünk,
Az pásztorokkal bémenjünk,
Lássuk, mit adott az Isten
Hozzánk való szerelmében.

7. Nyílj meg, szívem, lásd meg jobban,
Ki fekszik itt az jászolban,
Amaz gyermek bizonyára,
Az szép Jézus, Isten Fia.

8. Oh, kedves vendég, nálam szállj,
Bűnömtől ne iszonyodjál,
Jöjj bé hozzám, te szolgádhoz,
Hozzád megtérő juhodhoz!

9. Állatoknak teremtője!
Miért vagy ily szegénségbe,
Hogy fekszel az aszú[30] *szénán,*
Szamár s ökrök közt aluván?

10. Nincs-é senki ez világon,
Ki tégedet béfogadjon,
Nincsen-é meleg helyecskéd,
Sem gyengén rengő bölcsőcskéd?

11. Néked bársonyos tafotád,[31]
Aszú széna lágy párnácskád,
Noha nagy, dicső király vagy,
Ímé, mostan mely szegény vagy.

12. Oh, én szerelmes Jézusom,
Édes megváltó Krisztusom,
Jövel, csinálj csendesz ágyat,
Szívemben magadnak házat!

13. Én lelkemnek rejtekében,
Zárkózzál bé szekrényében,
Hogy el ne felejthesselek,
Sőt, örökké dicsérjelek.

14. Az mennyei magas székben,
Istennek dicsőség légyen,
Ki szent Fiát küldé értünk,
Hogy Megváltónk lenne nékünk.

Martin Luther híres és elterjedt *Vom Himmel hoch, da komm ich her* kezdetű karácsonyi énekének fordítása. Nyomtatásban először az 1635-ös lőcsei énekeskönyvben jelent meg (RMNy 1628/1: 412), majd szinte valamennyi korabeli protestáns gyűjteménybe belekerült. A mai *Evangélikus énekeskönyv* 150. számú éneke.

NAGYHÉTRE VALÓ DICSÉRET

1. Ecce homo! Ím' az ember![32]
Kinek kínja mint a tenger,
Keményen ostoroztatott,
Tövissel koronáztatott.

2. Ecce homo! Ím' az ember!
Ki véres mint Vörös-tenger,
Bársony rongyba öltöztetett,
Éktelenül pökdöstetett.

3. Ecce homo! Ím' az ember!
Szenvedése mint a tenger,
Melynek oka a mi bűnünk,
Ezt siratni meg ne szűnjünk.

4. Ecce homo! Ím' az ember!
Szeretete hozzánk tenger,
Ezért őtet mi mind áldjuk,
Hálaadással imádjuk.

5. Ecce homo! Ím' az ember!
Kinek érdeme mint tenger,
Hogy ő nálunk haszontalan
Ne légyen, kérjük untalan.

6. Ecce homo! Ím' az ember!
Kinek szentsége mint tenger,
Igazságunknak ruhája,
Idvességünknek palástja.

7. Ecce homo! Ím' az ember!
Kié menny, föld és a tenger,
Holtunk után mennyországba,
Vigyen örök boldogságra.

Csak lőcsei kiadású énekeskönyvekben jelent meg, először 1694-ben (RMK I. 1460: 417). Talán az *Ecce Homo! Sehet, welch ein Mensch!* kezdetű német ének parafrázisa.

REGGELI DICSÉRET

1. Tündöklő hajnali csillag,
Kegyelemmel fénlő világ,
Jesszének szép vesszeje :/:
Dávid királynak magzatja,[33]
Sőt, királyoknak királya,
Lölkemnek vőlegénye.
R. Kedves, kegyes, kellemetes,
Ékes és gyönyörűséges,
Gazdagsággal dicsőséges.

2. Oh, gyöngyös drága korona!
Igaz Isten s' ember fia,
Szűznek áldott gyümölcse, :/:
Szívemnek vagy lilioma,
Édes evangélioma,
Kedvességeknek kincse.
R. Egyem, jegyesem, szép violám,
Mennyei mannám, mellyel élek,
Rólad nem feledközhetek!

3. Öntsd mélyen az én szívembe,
Szerelmed tüzét lölkömbe,
Oh, drága jáspis kövem! :/:
Fogj hozzád és vigasztalj meg,
Hogy eleven tagod legyek,
Benned légyen örömöm.
R. Hozzád folyamodt [!] lölki rózsa,

Légy orvosa sebnek, szívnek,
Nálad nélkül nem élhetek.

4. Mennybűl nagy öröm fénlik rám,
Midőn szemeiddel reám
Kegyelmesen tekintesz. :/:
Oh, Uram Jézus, szent lölked,
Szent igéd, tested és véred
Velem közölvén, éltetsz.
R. Ilyen kegyesen tarts elődben,
Táplálj engem mind végiglen,
Mert fogadtad szent igédben.

5. Teremtő Atyám, Istenem,
Ki engem örök időkben
Szent Fiadban szerettél, :/:
Ő engem magának jedzett,
Szentlélekkel elpöcsétlett,
Megtisztított vérével.
R. Eja! Eja! Szívem vigad,
Istent imád, hogy mennyekben
Idvösséget szörzett nékem.

6. Szóljon tehát az orgona,
Gyönyörűséges muzsika,
Énekszó is zöngjenek, :/:
Hogy az édes Jézusomnak,
Drága, szép, kedves uramnak
Szerelmében örvendjek.
R. Zöngjön, pöngjön vigasságos,
Buzgóságos háladó szó,
Nagy az Úr, ezekre méltó.

7. Ily kedvvel vigadozom én,
Mert drága kincsem az Isten,
Ki kezdet s' vég mindenben. :/:
Ő engem dicsíretire,
Mennyben viszen nagy örömre,
Kin tapsolok szívemben.
R. Amen! Amen! Jövel, Uram,
Szép koronám, és ne késsél!
Téged várlak buzgó szívvel.

Philipp Nicolai (1556–1608) *Wie schön leuchtet der Morgenstern* kezdetű énekének első fordítása csak a 17. század végén jelenik meg evangélikus énekeskönyvben, az 1692–1696 között kiadott *Zöngedöző Mennyei Karban* (RMK I. 1589/A: 8). Az *Evangélikus énekeskönyv* 361. számú éneke.

ESTVÉLI DICSÉRET

1. Most nyugosznak az erdők,
Ember, állat és mezők,
Mind e világ nyugszik.
De ti, érzékenységim,
Fel, fel! S' gondold meg elmém,
Ami Teremtődnek tetszik.

2. Oh, fényes Nap! Hová lél?
Az éj űzött téged el,
Éj, Nap ellensége
Menj el, más Nap támad fel,
Az én Jézusom jő el,
Az én szívem fényessége.

3. A Nap már elnyugodott,
A csillagok ragyagnak
A kék kerek egen.
Így lészen nékem dolgom,
Ha kiszólít Krisztusom
Ez életből, a mennyégbe.

4. A test siet nyugodni,
És a ruhát levetni,
Halandóság képét.
Ezt levetem, Krisztusom
Más ruhát ád rám, tudom,
Ama dicsőség köntösét.

5. Fejem, lábam és kezem
Örül, hogy dolgom végzem
Mái nap békével.
Örülj szívem, hogy bűntűl,
És e földi ínségtűl
Szabados lészesz ezennel.

6. No, elfáradt tagjaim,
Nyugodjatok csontjaim,
Már ágyot kívántok.
Eljő az idő s óra,
Melyben ágyot föld alá
Vetnek, hogy ott nyugodjatok.

7. Szemeim únva állnak,
Egy huj alatt elhunnak,[34]
Hát a test s' a lélek,
Hová lesz? Kegyelmedbe
Vegyed kegyelmes Isten,
Őrizője Izraelnek.

8. Terítsd ki szárnyaidat,
Vedd alá fiacskádat
Jézus, lelki csukom,[35]
Akar Sátán elnyelni.
Hadd az angyalt mondani:
E gyermek el ne romoljon.

9. Titeket is édesim
E mái nap sérelem
Ne illesen, s bánat.
Adjon Isten jó álmot,
Ágyatoknál világot
Tartson, s angyali őrzőket!

Paul Gerhardt (1607–1676) *Nun ruhen alle Wälder* kezdetű közismert énekének fordítása, mely először az 1694-es lőcsei énekeskönyvben (RMK I. 1460: 541) jelent meg. A mai *Evangélikus énekeskönyvben* a 113. sz. alatt található.

Nikolaus Herman (1480 k.–1561) alábbi, *Wenn mein Stündlein vorhanden ist* kezdetű éneke a korabeli német énekeskönyvben különböző, 4, 5 és 9 versszakos változatokban maradt fenn. Az ének népszerűségét jelzi, hogy mindhárom típus előfordul a lőcsei énekeskönyvekben. Az ének egyetlen 16. századi fordítását Magyari István, sárvári lelkész készítette. 5 versszakos változata az *Evangélikus énekeskönyv* 501. számú éneke.

Jegyzetek

[1] Hain Gáspár: *Lőcsei krónikája.* Kiad. Bal Jeromos, Förster Jenő, Kaufmann Aurél, Lőcse, 1910–1913.

[2] Pavercsik Ilona: A lőcsei Brewer-nyomda a XVII–XVIII. században, In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve.* 1979, 353–408; 1980, 349–473.

[3] Lorenz Brewer nyomtatta ki – ugyan a nyomdahely és a nyomda nevének feltüntetése nélkül – az első magyar nyelvű katolikus énekeskönyvet is, a *Cantus Catholicit* (1651).

[4] RMNy 1438. A rövidítések feloldása: RMNy = Borsa Gedeon – Hervay Ferenc – Holl Béla, *Régi Magyarországi Nyomtatványok*, II, 1601–1635, Bp., 1983.; Heltai János – Holl Béla – Pavercsik Ilona – P. Vásárhelyi Judit, *Régi Magyarországi Nyomtatványok*, III, 1636–1655, Bp., 2000. RMK I-II. = Szabó Károly, *Régi Magyar Könyvtár I–II*, Bp., 1879–1885.

[5] RMNy 965.

[6] RMNy 1228.

[7] Hain Gáspár, i. m., 158.

[8] RMNy 1816.

[9] RMNy 1940.

[10] RMNy 1628.

[11] RMNy 886.

[12] KERESZTYENI / ISTENI DI-/CSERETEK, / Mellyek az Magyar Nemzetben re-/formáltatot Ecclesiákban szok-/tanak mondattatni. / *Ezek mellé adattattak szép rendel.* / *ELÖSZÖR,* / AZ SZENT DAVIDNAK FRANCIAI / Notáknak és Verseknek módgyokra / rendeltetet / SOLTARI. / *MASODSZOR,* / AZ EGESZ ESZTENDÖRE TAR-/tozando / HYMNUSOK. / *HARMADSZOR,* / Az Halott temetéskorra valo / ENEKEK. / *Mostan újonna(n), és, (a' mi az elsö s-utolso részt, az az, a' / közönséges és Halott Enekeket illeti) bövebben, hogy / ne(m) mint ennek elötte Debrecenben és Bárt-/phán ki-bocsátattak.* / LÖCSEN, BREVER LÖRINTZ által. (1635.)

[13] Ferenczi Ilona: *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635*. II, Bp., 1988, 6-9.

[14] RMNy 886.

[15] RMNy 1037.

[16] RMNy 1630.

[17] *Paradicsomnak te szép, élő fája; Feltámadt a mi életünk; Krisztus Urunknak áldott születésén.*

[18] *Dicsérlek, Uram, téged.*

[19] H. Hubert Gabriella: 17. századi protestáns énekeskönyvek nyomában, In: *Magyar Könyvszemle*, 112 (1996), 82–89; bővebben: *A 16–17. századi gyülekezeti énekeskönyvek története* (kézirat).

[20] Az 1636-os *Öreg Graduál* (*RMNy* 1643) után már nem a 16. századi himnusz-szövegekkel, hanem a Keserűi Dajka János által javított változatban.

[21] Református használatra szánt kolligátumokban még Siderius János kátéja is hozzájárulhat.

[22] RMNy 160.

[23] Először 1642-ben (RMNy 1981).

[24] RMNy 2532, RMK I. 1183.

[25] RMK I. 1155/B, 1389, 1410, 1460, 1462, 1492/B, 1544.

[26] RMK I. 1589/A.

[27] Schulek Tibor: Két ismeretlen lőcsei nyomtatvány 1694-ből, In: *Magyar Könyvszemle*, 82 (1966), 177.

[28] RMK II. 1778/B.

[29] Csepregi Zoltán: *Magyar pietizmus 1700-1756*. Bp., 2000, 13.

[30] Száraz.

[31] Könnyű selyemszövet. A *Ráday graduál*ban található szövegváltozat helyesebb fordítást ad: „Néked bársonyod s tafotád." (Vö. „Der Sammet und die Seiden dein.")

[32] Jn 19,5

[33] Vö. Ézs 11,1.10., Isaiának (Jesszének) és fiának, Dávidnak leszármazottja.

[34] „Im Hui [egy pillanat alatt] sind sie geschlossen."

[35] „O, Jesu, meine Freude / Und nim dein Küchlein ein."

1629-es lőcsei énekeskönyv (RMNy 1438: 549) ismeretlen fordító[1]	*Magyari István: Kézbeli könyvecske, Sárvár, 1600* (RMNy 869: 49a) Nikolaus Hermann német énekének Jo-hann Lauterbach által fordított latin változata alapján[2]	*1635-ös lőcsei énekeskönyv* (RMNy 1628/4: 5) ismeretlen fordító	*1635-ös lőcsei énekeskönyv*[3] (RMNy 1628/4: 57) fordító: E. D. T.
Temetési ének 1. Mikor közelget vég órám, S utamon el kell mennem, Úr Jézus! Légy útitársom, Segítséged ne fogd tőlem! Utolsó végemen lelkem, Uram, kezedbe ajánlom, Te azt megőrizzed nekem.	... Herman Miklósé, mely az deákból magyarra ilyenképpen fordíttathatik 1. Mikor halálnak órája Eljő, életből kihínya, Légy vezérem, én Krisztusom, Kegyességed igazgasson, Lelkemet halálomkorán Te kezeidben ajánlom, Oltalmazásért és adom.	(Halotti ének) 1. Midőn eljűn én órám, Hogy meg kelletik halnom, Krisztus, kérlek tégedet, te légy velem akkoron : Idvözíts, vezérlj magad, S részesíts kegyelmedben, Lelkemet végső órán Ajánlom szent kezedben.	(Halotti ének) Németből magyarra fordíttatott E. D. T. 1. Eljővén már az én órám, Hogy innét ki kell múlnom, Tehát kísérj el te engem, Jézus Krisztus, megváltóm, Mert lelkemet halálomban Ajánlom szent kezeidben, Nyilván megtartod azt nékem.
2. Bűnöm igen rettegtetni Fog, lelkem és[4] vádolni, Mert sok, mint tenger fövenye. De nem esem kétségbe, Emlékezem halálodról, Úr Jézus, piros sebedről, Azok megtartanak engem.	2. Mikor lelkem ismereti Sereget félvén bűneit, Ha bűnöm oly sok, mint föveny, Még sem esem én kétségben, Forog eszembe halálod, Úr Jézus Krisztus, és kínod, Hiszem, bűnöm megbocsátod.	2. Bűneim rám támadnak, És engemet mardosnak, Mint tengernek fövenye, Annyi száma azoknak : Kétségben el nem esem, Mert halála Jézusnak, Sebe és vérontása Engemet oltalmaznak.	2. Bűneimnek sokasága, Vétkeimnek súlyossága Sanyargatnak akkor engem, De kétségben nem esem, Hanem bízok halálodban, Te szent véres sebeidben, Azok megtartnak engem.

3. Egy tag vagyok te testedben, Ezzel vigasztalom szívem, Tőled és el nem távozom, Az halál fájdalmiban. Ha meghalok is, néked halok, S örök életet nekem Nyerél szent halálod által.	3. Te testednek vagyok tagja, Mely bátorít én kínomba, Tetőled el nem szakadok, Nagy kínjában halálomnak, Ha halok is, neked halok, Örök életet szerzettél Énnekem te szent véreddel.	3. Tagod vagyok, oh, Krisztus, Ez bíztatja szívemet, Nem választ el az halál Soha tőlem tégedet : Meghaljak, bár benned lesz Mindenkor bátorságom, Mert megváltál engemet, S nyerél örök életet.	3. Testednek tagja vagyok én, Abban megnyudodt lelkem, Tetűled el nem szakaszthat Halál keserűsége, Mert éltem, holtom mind tiéd, Énnekem örök életet Halálod által szerzettél.
4. És mivel te feltámadtál, Nem maradok én a sírban, Vigasztalásom mennybe mented. Az halált elűzheted. Ahol te vagy, oda megyek, Hogy veled éljek s légyek örökké, Azért elmegyek örömmel.	4. Hogy feltámadtál halálból, Felkelék én is az porból, Mennybemenésed vigasztal, Félelmében az halálnak, Az hol te vagy, odamegyek, Megnyugszom örök életben, Azért örömest meghalok.	4. Mivelhogy feltámadál, Nem maradok ez földben, Szent Atyádhoz jutottál, Én is jutok kebledben, Hol vagy te, odamegyek, S veled örökké élek, És így az árnyék földről Bátorsággal kimégyek.	4. És minthogy te feltámadtál, Feltámasztasz engem is, Reménségem, vigasságom Mennyben való felmeneted, Az hol te vagy, ott lészek én, Hogy örökké örvendezzem, Örömmel múlok azért ki.
5. Az Jézus Krisztushoz megyek, Karomat kiterjesztem, Elaluszom és jól nyugszom, Ember fel nem költ engem. Mert az Jézus, Isten Fia, Mennynek kapuját megnyitja, Örök életre hogy vigyen.[5] 6. Illyés próféta futását,[6] S elvégezé nagy csudáját, Őt Isten mennybe ragada,			5. Ki mégyek azért Krisztushoz, Szent kedvének engedvén, Testem az földnek gyomrában Addig nyugszik csendeszen, Míglen engem feltámasztván, Béviszen mennyországában, Jézus Krisztus, én megváltóm.

Szekeret érte küldvén.
Szekér és ló vala mint tűz,
Melyben próféta viteték
Nagy forgószélben, mennyekbe.

7. Testestől-lelkestől odamene,
Tűztől körülvétetvén,
Nékünk például s vigasztalásul,
Hogy ez élet után mi és
Istenhöz megyünk egyemben.[7]
Testestől-lelkestől mennyekbe,
Mikor a Krisztus eljövend.

8. Illyés Tábor hegyén vala,[8]
Krisztus tanítványi láták,
Ki sok esztendőt élt vala.
Keresztyén, ne ess kétségbe!
Bizonyos az örök élet,
Holott most Illyés él s vagyon,
Odamegyünk mi mindnyájan.

9. Illyés az ítélet előtt
Ismét eljő a világra,
Gonosz világnak hirdetni,
Hogy az Úr eljövendő,
De az Isten szent embere
Ma magát megjelentette,
Nem messze hát világ vége.[9]

Jegyzetek

[1] Más énekeskönyvben nem fordul elő.
[2] A fordítás nem került bele az énekeskönyvekbe.
[3] Az ének először az 1632-es lőcsei ima–énekeskönyvben jelent meg (RMNy 1552: 327).
[4] Is.
[5] Ennek az 5. versszaknak német eredetije a bonni, 1575-ös énekeskönyvben jelent meg („So fahr ich hin zu Jesu Christ ...").
[6] 2Kir 2,11.
[7] Együtt.
[8] Mt 17,1–12; Mk 9, 2–13; Lk 9, 28–36.
[9] A 6–9. versszak Nikolaus Herman egy másik énekének a fordítása („Da nun Elias seinen Lauf und Wunder hat vollendet").

TRAJTLER GÁBOR

Szokolay Sándor: Confessio Augustana

A szerző köszöntése 70. születésnapja alkalmából

Megkésve ugyan, de még mindig nem lekésve köszönti folyóiratunk e cikkel Szokolay Sándor zeneszerzőt. Sok helyen rendeztek számára szerzői estet, melyeken olykor az alkalomra komponált új műve is bemutatásra került. Ilyen a Szeged város felkérésére írt „Imádkozzatok szüntelenül" című kórusfantázia, a Passaui Ünnepi Hét nyitóhangversenyén előadott „Himnusz Szent István király és felesége, Boldog Gizella tiszteletére", valamint a Fertőd-Eszterházán bemutatott négy tételes „Vonószenekari-szimfónia". Sok újság, folyóirat is foglalkozott e jeles ünneppel: megemlékezésekkel, interjúkkal, méltatva Szokolay Sándort, a 20. század utolsó harmadának rendkívül termékeny és sokoldalú nagy magyar zeneszerzőjét.

De előbb röviden szóljunk életútjáról. 1931-ben született Kúnágotán. A zene szeretetét édesapjától, Szokolay Bálint kórus-karnagytól örökölte. Békéstarhoson érettségizett, zeneszerzői diplomáját Farkas Ferenc növendékeként a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán nyerte el 1957-ben. 1966-tól 1994-ig ugyanennek az intézménynek tanára. Számos rangos zenei társaság és országos intézmény kuratóriumi tagja, 1978-tól a Magyar Kodály Társaság elnöke. Egy ideig a Magyar Televízió zenei lektora, valamint a Kossuth-díj Albizottságának elnöke.

Nemzetközi versenyeket nyert (Varsó 1956, Párizs 1967), a *Sámson* és a *Vérnász* operafelvételeleit Grand Prix-lemezdíjjal ismerték el. Idehaza kétszer kapta meg az Erkel-díjat, 1966-ban a Kossuth-díjat, továbbá az Érdemes művészi és Kiváló művészi cím birtokosa. A Magyar Köztársaság Középkeresztjét 1990-ben, a Magyar Örökség-díjat 1998-ban nyerte el. 2001. március 25-én másodszor tüntették ki a Bartók-Pásztory díjjal. 1994-ben vonult vissza, s költözött Sopronba, ahol most csak a zeneszerzésnek él.

Művei részletes felsorolására nem vállalkozhatok, de jelentősebb műveiről álljon itt egy kivonatos összefoglalás. Operái: *Vérnász* (1964), *Hamlet* (1968), *Sámson* (1973), *Ecce homo* (1984), *Margit, a hazának szentelt áldozat* (1995), *A bölcs Náthán* (1994), *Szávitri* (1999). Ezekben a művekben a történések során az emberi élet nagy kérdései: a szerelem, a lét, az istenhit, a Krisztus-áldozat és a hazaszeretet témái fogalmazódnak meg. Kompozícióinak másik nagy csoportja a kantátáké, s ezekből itt hadd álljanak előbb a minket legjobban érdeklők, amelyeket a Lutheránia számára írt Weltler Jenő felkérésére 1970 és 1983 között. *Karácsonyi pasztorál* (1970), *Pünkösdi ének* (1972), *Gályarab-kantáta* (1975), *Libellus Ungaricus* (Bornemisza Péter szövegeire, 1979), *Confessio Augustana* (1980), *Luther-kantáta* (1983). E kantáták összehason-

lító elemzését 1988-ban a Diakónia folyóiratban tettem közzé. A sorozat záróköve a Weltler Jenő emlékére írt Korál-requiem (1992).

Weltler Jenővel való kapcsolatáról többek között így emlékezik: „Senkivel össze nem téveszthető jelensége volt életünknek. Csak szeretni lehetett. Lelkesedéssel teli derűje ellenállhatatlan volt. Életemet sok szál fűzte hozzá, mely elszakíthatatlan fonattá növekedett. Zenei, hitbeli, baráti, rokoni kapcsolatunkat a szolgálat közös feladatai egymásra találássá tették... Ő hívott elsőnek a Lutherániába. Bach isteni magasságú szakralitását ő tette élő élményemmé. Bach passióinak, kantátáinak, H-moll miséjének, Magnificat-jának megrendítő szépségű előadásai a templomi zene szerelmesévé tett életre szólóan. De mindennek a csúcsa az volt, amikor Bach koráljait vezényelte. Úgy, ahogy senki más! Bach prédikációs-ihletésű zenéjének minden tüzével, sírnivaló mélységével, fájdalmas gyönyörűségével. Jenő bácsi varázslatos iskolája nélkül nem jutottam, nem juthattam volna soha el addig a törekvésig, hogy az operaházból is templomot kellene csinálni! Hálát adok Istennek az ő szolgáló életéért."

Szokolay 1957-től szerzett kantátái, oratórikus művei még: Vízimesék, A Tűz Márciusa, Világok vetélkedése, Istár pokoljárása, Néger-kantáta, Deploration, Magyar kórusszimfónia, Vitézi ének, Apokalipszis, Ódon ének, Hódolat Kodálynak, Ady-kantáta, Újévi kantáta, A minden titkok titka, Orbis pictus, Jeremiada, Magyar zsoltár, Tanúságtétel (Márton Áron mártír püspökről) és Jobbítsd a Nemzetöt. A millennium tiszteletére komponálta a Symphonia Ungarorum című oratóriukus szimfóniádot.

A kórusműciklusok, kisebb kórusművek, szólóhangra írt dalok felsorolásától eltekintve még meg kell említenünk, hogy hangszeres művek is bőven kerültek ki keze alól. A legnagyobbak szimfonikus alkotásai: *Hegedűverseny* (1957), *Zongoraverseny* (1958), *Trombitaverseny* (1968), *Ballata Sinfonica* (1968), *Archaikus nyitány* (1977), *Rapsodia* (1978), *Concertino fuvolára* (1981), *Concerto* (1983), a *Három szimfónia* (1996, 1997, 1999), *Kettős hegedűverseny* (1993), *Római vonós szimfónia* (1992), a *Magyar concerto grosso* (1996). Számos művet komponált szólóhangszerekre és kamaraegyüttesekre. Számára nincsenek kevésbé kedvelt hangszerek. Repertoárjában bőven találnak alkotásokat vonósok, fúvósok, hárfások és cimbalmosok is. Hadd említsük meg orgonaműveit: az Orgonafantáziát, a Balladát, és mindenekelőtt az Al fresco-t, azt az öttételes művet, melyben az orgona új lehetőségeit aknázza ki meglepő, de egyben megragadó módon.

Nem kívántam teljességre törekvő, lexikonba való műjegyzéket írni, de érzékeltetni szándékoztam, Szokolay Sándor igen sokoldalú, rendkívül termékeny zeneszerzői munkásságát. És ha ismerjük partitúráit, a leírt rengeteg apró hangjegyet, az állandó mozgást, amely műveit jellemzi, megállapíthatjuk, nemcsak a kottapapírral, hanem a tintával sem takarékoskodott. (Tréfás megjegyzése a muzsikusoknak: egyszerűbb lett volna fekete papírt vennie, és kikaparni belőle a „nem-hangjegyeket".) Mennyi munka egy-egy ilyen mű megírása – nem is szólva a háromórás opera vezérkönyvéről!

Aki hallja Szokolayt beszélni, az tapasztalhatja, mindig van tartalmas, építő mondanivalója, és nem is kevés. Ugyanígy zeneműveinek is. Erről úgy vall a szerző, hogy mindezt az Úristen bízta rá, és idézi Bornemisza Pétert: „Az oldalamon is kifakadt volna, ha a számat föl nem tátottam volna!" Mert minden művének van eszmei érté-

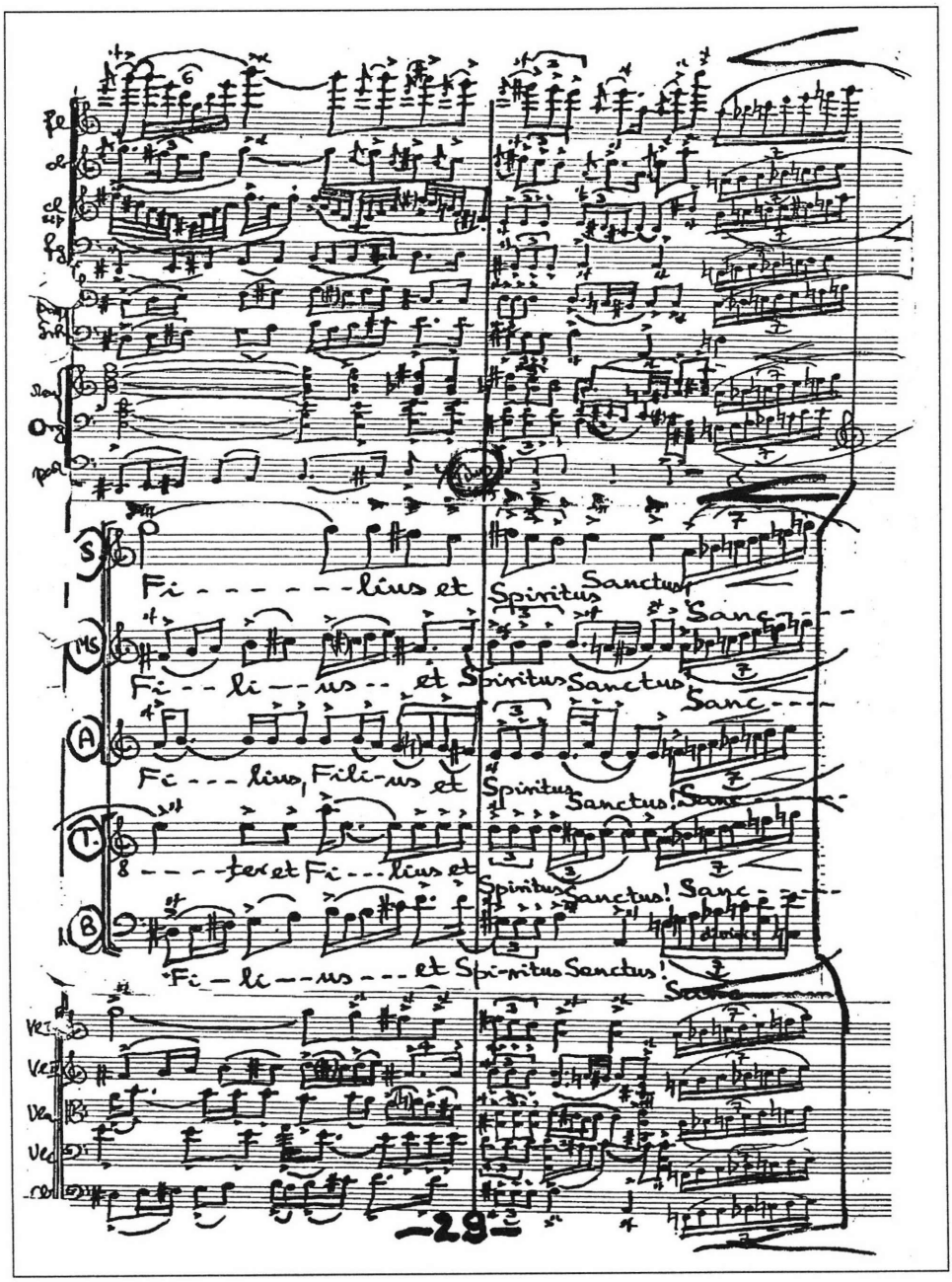

A Confessio Augustana partitúrájának egyik oldala

ket hordozó háttere. Nem a zenéért ír, hanem azért, mert mindig valamit el akar érni vele. Méghozzá az emberekben. Ezért a sok vallásos szövegű mű, ezért a sok magyar témájú alkotás. Mert mi volna korunk művészeinek ennél nagyobb feladata, mint az értékek őrzése, felszínre hozása, megteremtése? Ott is, ahol ez nincs, vagy ahol ezt az értékrendet csúfolják, lejáratják. Nemhiába vall magáról úgy, hogy eredetileg misszionárius vagy prédikátor szeretett volna lenni. Ez is lett, csak a muzsikus eszközeivel. Sőt azt is vallja, hogy szeretné, ha művei túlmutatnának önmagukon.

Nem vállalkozhatom e roppant életmű elemzésére, értékelésére. Ez az esztéták feladata. Vagy az utókoré. Nem is állíthatom, hogy Szokolay Sándor minden művét ismerem. Mégis szándékom, hogy az olvasó számára írásom benyomáskeltő legyen, és igaz a zeneszerzőt illetően. Méltó köszöntés részünkről, illő köszönet az alkotó munkáért. Úgy gondoltam, hogy egy művet kell kiválasztanom. Ebben az egy műben kell a rá jellemzőt úgy megragadnom, hogy a szavakon keresztül érzékelhető legyen, ami Szokolaynak mindenki mástól megkülönböztető sajátja, értéke.

A kiválasztott mű a Confessio Augustana kantáta, amelynek betanításában részt vettem. A Lutheránia énekkar bemutatójában, a többszöri előadásban és a lemezre játszásában is személyesen közreműködtem. Zenei szempontból kiemelkedőnek tartom Szokolay vallásos oeuvrejéből e kantátát összefogottsága, karakteres zenei nyelvezete és sajátosan kiérlelt jegyei miatt. A mű kiválasztásában azonban nemcsak ezek az okok vezettek. Én a Confessiot különösen is jelentős műnek tartom. Miért?

1. Mert ezzel a művel lépett ki egyházunk a vasfüggöny mögötti „keleti ismeretlenségből" a lutheránusság nyilvánossága elé azzal a hírrel: élünk, muzsikálunk, van egyházi zenekultúránk, korszerű zenei eszközökkel írt új egyházzenei alkotásunk is. Így mutatkoztunk be 1980. június 29-én, Augsburgban, a Szent Anna-templomban, és még négy közeli városban az Ágostai hitvallás keletkezésének 450. évforulóján. (Újságcikk előadásunkról e címmel: „Mitreißende Confessio aus dem Osten".)

2. Mert ezzel a művel jelentkeztünk a hazai ökuménében, a két nagy egyház között az eltulajdoníthatatlan szövegű hitvallással: a „mi is itt vagyunk" gesztussal. Ahogyan a két nagy – keleti és nyugati – egyházi tömb között Bach az, akivel mi lutheránusok számarányunk ellenére kikerülhetetlenek vagyunk a keresztény kultúra világában, úgy Szokolayról se lehet hallgatni, vagy elfelejteni idehaza, hogy hitét valló evangélikus. Ezt bizonyítja még többek között a drámai erejű Luther-kantátája is.

3. Mert valami egészen egyedülálló, hogy valaki dogmatikai – úgymond száraz – tételek, vitairatnak szánt írások szövegét zenésítse meg,

a) mert a Confessio *nem opera*, nem oratórium, amelynek drámai történései szinte kínálják a színes zenei megoldások lehetőségeit – amit az operakomponisták oly remekül ki is tudnak használni

b) mert a Confessio *nem lírai szöveg*, mint egy dal, vagy mint egy ária. Ezek szövege az érzelmek síkján ad kiváló eszközöket a zeneszerzőnek a mű megkomponálására

c) mert a Confessio *nem miseszöveg*, amely ugyan dogmatikai tartalmú, de egyrészt megvannak az évezredes hagyományok zenei átültetésére, másrészt pedig a mise szövegének törzse a második hitágazat, a Krisztus-történet összefoglalása, amely mégiscsak drámai esemény. Ez megkönnyíti a komponisták dolgát.

Szokolay egy egészen más, zenei alkotásokban szokatlan szöveget vett műve alapjául, amely új utakra késztette őt. És engedtessék meg nekem egy nagyon merész állítás: valahol ott foglal helyet számomra ez az opusz a Szokolay-művek között, mint Bach „Clavierübung III. részének" kötete a Bach-művek között. (A Clavierübung e kötetében Bach tíz lutheri korált dolgoz fel, a négy liturgikus ének után Luther kátéinak fejezetei szerinti hat Luther-korált. Így kerülnek sorra a Tízparancsolat, a Hitvallás, a Miatyánk, a keresztség, a bűnbánat [gyónás] és az úrvacsora énekei. Ezek énekeskönyvünkben a 433., 247., 72., 295., 402. és a 303. szám alatt találhatók. Ezeket a tételeket foglalja keretbe a Szentháromság egy Istent magasztaló hatalmas prelúdium és hármas fúga.)

A hasonlóságot már a mű szerkezetében is megtalálom. A Confessio – teljes címén: *Confessio Augustana – kantáta bariton szólóra, vegyeskarra, kamarazenekarra és orgonára tíz tételben Op. 77* – keretéül a Praefatio és az Epilogus szolgál, akárcsak Bachnál a keretező prelúdium és a fúga. A kantáta többi nyolc tételéből a hasonló tartalmú tételek:

téma	*a Confessio tétel címei*	*a Luther-korál*	*énekeskönyvi szám*
hitvallás	De Deo	Wir glauben all	Ev.ék.247
keresztség	De baptismo	Christ unser Herr	Ev.ék.295
bűnvallás	De peccato originis	Aus tiefer Not	Ev.ék.402
úrvacsora	De coena Domini	Jesus Christus unser Heiland	Ev.ék. 303

De ez csak külsőleges hasonlóság. Mindkét zeneszerző túllép a primer értelmezésen. Bach nem egyszerűen az adott dallamot dolgozza fel – noha a dallam mindenütt sértetlenül felhangzik – hanem a szövegi mondanivalót ragadja meg, és azt közelíti meg zenei eszközökkel. És ebben is legtöbbször nem a kézenfekvő könnyen kifejezhetőt, az érzelmit, hanem a mögötte lévő teológiai tartalmat fejti ki. Ez teszi a Clavierübungot olyan sokat vitatott művé, amivel az esztéták és teológusok bizony alig tudnak megbirkózni, vagy sokszor ellentétes értelmezéseket adnak ugyanannak a zenei megoldásnak. A Confessio is több tételében ilyen: a zenei megoldások nem a közvetlen felkínált lehetőséget ragadják meg, hanem a szimbolikust, a teológiaihoz közel állót. Ezzel elkerüli a vulgáris értelmezést, és absztrakcióval élve a mögöttest, a lényegest mutatja meg.

A teljes hitvallás 28 tételének megzenésítéséről természetesen szó sem lehetett. A szöveg kiválasztása Weltler Ödön (1911–1998) ágfalvi lelkész, a szerző apósának munkája. Generációjának kiváló teológusa, a Luther-iratok és hitvallásaink jó ismerője volt. Szokolay Sándorral szoros munkakapcsolatban állt, a Luther-kantáta német nyelvű szövegkönyvét is eredeti szövegek alapján ő állította össze. Majd az Ecce homo című Kazantzakisz-opera és a Szávitri opera német nyelvű műfordítása is az ő munkája. Weltler Ödön szövegválasztása döntő volt a Confessio kompozíciójának létrejöttében és sikerében. A 28 hitvallási tételből nyolcat használt fel, és abból választotta ki a legjellemzőbb szövegrészleteket. Természetes, hogy itt elsősorban teológiai munkáról volt szó, hogy a hitvallás lényege kerüljön megszólaltatásra. Így a vá-

Az Ágostai Hitvallás felolvasása, 1530

logatás a kerettételeken belül egyenes teológiai-logikai vonalat mutat: Az Istenről, Az eredendő bűnről, A megigazulásról, Az egyházról, A keresztségről, Az úrvacsoráról, Krisztusnak ítéletre való visszajöveteléről, A szentek tiszteletéről.

Praefatio ad Caesarem Carolum V.

A mű in medias res kezdődik. Rövid kétütemes bevezetés után máris megszólal az Ágostai hitvallás előadójának érces hangja, tisztelettel, de bátran. Megjelenik előttünk a nagy pillanat, amikor a Melachthon Fülöp által megfogalmazott hitvallást felolvasó Christian Bayer, szász tartományi kancellár V. Károly német-római császár elé állva megszólal: „Invictissime Imperator, Caesar Auguste..." – jöttünk, hogy eleget tegyünk akaratodnak, és hitvallásban fogalmazzuk meg prédikátoraink és magunk hitét. A megszólítás után zenekari tutti tesz felkiáltójelet: nem lényegtelen ügyben járunk itt! Ez az az egyháztörténeti pillanat, amikor a birodalom és az egész Egyház előtt megszólal a bátor és nyílt evangéliumi hitvallás. Megjelenik előttünk az ágostai püspöki kápolna, amely zsúfolásig megtelt a hivatalos emberekkel: klerikusokkal, a rendekkel és a hitvallást vallók képviselőivel. (Mint ismeretes, Luther a birodalmi átok miatt nem jelenhetett meg ezen az eseményen.) A bevezető szavak alatt váratlanul megjelenik a zenekar szólamaiban a Tarts meg Urunk szent igédben korál – szöveg nélkül. Mi ez, ha nem biztatás a szólónak, sokak könyörgése a sikeres kiállásért? Bachnál is számos esetben

találkozunk azzal, hogy az énekszóló alatt, mint annak ellenpontja, megjelenik a hangszereken egy koráldallam. Ez mindig utalás valami teológiai tartalomra, ami a gyülekezet előtt az ismert korál hallatán asszociációkat ébreszt. Így válik a zene több síkúvá. A kórus csak később lép be. Szövege ismétli az előterjesztő szavait. Ez is szimbólum: a hitvallást aláíró és jelenlévő rendeknek és fejedelmeknek helyeslő fejbólintása: bizony így hiszünk mi is. A záró ütemek: „Nostram confessionem!" És mindez hármas forteval, teljes zenekarral és kórussal. Ez a mi hitvallásunk! Ezzel mintha megelőlegezné a későbbi Luther-kantáta „itt állok, másként nem tehetek" tartásos mondatát.

De Deo (Az Istenről)

A hitvallás tartalmi része most következik. „Gyülekezeteink nagy egyetértéssel tanítják." De mit? Hogy Isten egy lényeg és három személy. Mindez három szólamú női karral szólal meg szelíden, alázattal. Egynemű kar, három szólamban. Mi ez, ha nem a Szentháromság zenei kifejezése? Kézenfekvő volna, hogy az Istenről való bizonyságtételt nagy zenekari és kórus-forték fejeznék ki, hiszen a Mindenhatóról van szó. Szokolay zenéje most azonban tartózkodó. Idézi a keresztyén évszázadok hitét, az előző korok hitvallásainak tételeit, higgadtan, pontosan és hitelesen. A zene csak a tétel végére bomlik ki a „Spiritus Sanctus" szövegrésznél, ahol ismétlésekkel és hangszereléssel kiemelést kap a Sanctus szó. Ez már a zeneirodalom Sanctus-tételeire emlékeztet. E ponton mintha Szokolay is őrizni és erősíteni szeretné a miseszerkezet Luther által is mélyen vállalt hagyományát.

De peccato originis (Az eredendő bűnről)

A kétszólamú hangszeres basszus szomorú világba vezet. Mintha sötét színpadon súlyos terhet cipelő, magukat vonszoló embereket látnánk. A zene ezt a kétszólamú négy ütemet ismétli a tétel végéig osztinátót képezve: „Minden ember bűnnel születik." Világosan érthető, mi az a teher, amitől nem tud az ember saját erejéből szabadulni. Ez osztinátó felett énekli a bariton a hitvallók tanítását az Ádámtól örökölt bűnről. Ez tart a szövegben megszólaló feloldásig: „mely elkárhoztatja ... azokat, akik a keresztség által és a Szentlélektől újjá nem születnek." Az egyre világosodó képből felhangzik – akárcsak a bűnbeesés után a protoevangélium (1Móz 3,15.) – kilépve a hitvallás szószerinti idézetéből: „ Sola gratia! Solus Christus!" Az üdvösség ígéretét a végül tisztán zengő, kitartott G-dúr akkord és a megcsendülő harangjáték sejteti.

De iustificatione (A megigazulásról)

Ebben a tételben négy mondanivaló van:
- senki sem igazulhat meg saját erejéből, érdeméből vagy cselekedetekből
- ingyen igazíttatunk meg Krisztusért

– aki halálával
– eleget tett
A négy mondanivaló négy zenei megoldás.

Az ember tehetetlenségét bariton mondja el, mint ítéletet hirdető bíró. A kegyelemről szóló rész szelíd és tiszta harmóniákban szólal meg a kórus szólamaiban. Az értünk szenvedett halál sűrű és szövevényes, ritmusában kegyetlenséget érzékeltető zene. Nem fut rajta át, ahogy megszoktuk már, és ahogy sok prédikációban csak említést nyer: meghalt érettünk. A zene elmélyíti a kínhalál borzalmát. A tételt záró, ismételgetett „satis fecit" – eleget tett – a megkönnyebbülés pianójában visszhangzik.

De ecclesia (Az egyházról)

Mint valami katedrális, úgy emelkedik az egymásra épített quintek tornya. Majd a 15. században alkalmazott fauxbourdon-technikára rímelő orgonaszót hallunk. Ez az egyház múltjával való azonosságra utalás. Hiszen ez volt Melanchthon szándéka is: békülni és kimutatni a múlt évszázadok egyházával való azonos hitet. Az „item docent" (hasonlóképpen tanítják) szavak imitációs szerkesztésben szólalnak meg, mégpedig prím-imitációban. Ez már a lutheri tanítást vallók egységére utal, akik „ugyanazt tanítják". Végül a kezdetre emlékeztető, felépített „quinttorony" hosszan kitartott akkordja az „anyaszentegyház örökké megmarad" hitvallási mondatokat teszi érzékletessé.

De baptismo (A keresztségről)

A keresztségről szóló tétel kivételes helyet foglal el a műben. Ugyanis ebben kizárólag a női kar kap szerepet minden kíséret nélkül. Nyilvánvaló, hogy gyermekekről van szó – „a gyermekeket meg kell keresztelni" hangzik a hitvallás szövege. Ezt érzékelteti a magas hangokon megszólaló gyengéd hangzású kar. Ami a teológiai gondolatot fejezi ki, az a szerkesztésben van. A hitvallási szöveg szerint: „...a keresztség által Isten... kegyelmébe fogadja" a gyermekeket. Nos az „Isten kegyelme" szavakra egy háromszólamú osztinátó (periódusonként ismétlődő zene) hangzik. Erre a „gratia Dei" négyütemes ismétlődő témára énekli rá a legfelső szólam a hitvallási szöveget. Teológiailag világos a szerkesztés logikája: ahogyan a keresztség alapja az Isten minket megelőző kegyelme (gratia praeveniens), úgy a zenében is ez az ismétlődő alap, amire ráépül a többi mondanivaló.

És még egy szép összefüggés: az osztinátó szerkesztéssel már találkoztunk a Eredendő bűnről szóló tételben. Ott a bűn rontásáról volt szó, ami életünket végigkíséri, tönkreteszi, és kárhozatba juttat minket. Itt a keresztségben az ellentétes párja: az üdvösség felkínálása. A bűnnél komor férfikari osztinátó, itt a női kar tiszta hangzása. Szebb ellentétpárt alig lehetett volna e műbe beépíteni.

De coena Domini (Az úrvacsoráról)

Újabb egyedülálló színfolt a műben: a bevezetésben csak az orgona szól, méghozzá pianisszimóban. Világos az utalás az úrvacsorára: a hívők a legtöbb gyülekezetben halk orgonaszó kíséretében részesülnek a szentségben. Itt a bűntől való megkönnyebbítő szabadulás érzését a zene oldozó-nyugalom áhítatába vonja. A hitvallási szöveg pedig így hangzik: „Krisztus teste és vére valósággal jelen van..." Ez a szöveg egy témát indít el, amely fugatós szerkesztésben hangzik fel egymás után a belépő szólamokban. A fúga a zenében a legszigorúbb zenei szerkesztési mód, és mindig a lényeges pontokon kerül alkalmazásra. Itt az úrvacsora megkerülhetetlen dogmatikai sarokkövének kiemelését jelenti: ez Krisztus valóságos teste és vére.

De Christi reditu ad iudicium (Krisztus ítéletre való visszatéréséről)

A halk úrvacsorai tétel után kontraszt az utolsó napra való figyelmeztetés: felharsan az ítélet trombitája. Heves és zaklatott zenekari tabló érzékelteti a kataklizmát. Ellentétes irányban zakatoló staccatók, és a zenekari szólamok disszonáns mélyberohanása a mindenek összeomlását érzékeltetik. (Itt érhető tetten, hogy Szokolay legalább annyira operaszerző, mint kantáta-komponista.) A megjelenő Krisztust nyolcszólamú kórus hirdeti. A feltámadást ugyanez a kórus a basszustól felfelé fokozatosan belépő szólamokban fortisszimóval ábrázolja. A zaklatott akkordok után a kórus megszelídülve énekli: „A kegyeseknek és választottaknak örök életet és soha el nem múló örömet ad." A kitisztuló harmóniák a menny tiszta örömét festik elénk. Bár újra visszavált az infernális fortisszimóba: „Az istentelen embereket pedig ... elítéli vég nélküli kínszenvedésre." A vég nélkülit a kórus hosszan kitartott akkordja, a kínszenvedést pedig a zenekar disszonáns zakatolása teszi érzékletessé.

De cultu sanctorum (A szentek tiszteletéről)

A hitvallásnak e tétele képviseli „A megszüntetett visszaélésekről" szóló cikkelyeket. Nem harcias ez a zene, akárcsak a „lassan lépkedő" Melanchthon szövege se az. „A szentekről való megemlékezést meg lehet tartani" – hangzik a gregoriánt idéző kórusrészlet. Ha szelíd is e szövegrészlet, az énekkar által egyszerre mondott szöveg hangsúlyossá teszi a mondatot: „De egyedül Krisztus a mi közbenjárónk. Őt kell segítségül hívnunk."

Epilogus (Finale)

A hitvallás eredeti zárószava kifejti, hogy sok vitás kérdést lehetne még megtárgyalni. De a leglényegesebb, hogy a hitvallást tevők semmit sem vallanak, ami ellentétben volna a Szentírással vagy az egyetemes keresztyén egyházzal. A kantáta epilógusa ezt ragadja ki:

„Nihil esse contra scripturam aut ecclesiam catholicam!" Kíséret nélküli baritonszóló hirdeti e tételt, amit – az első tétel tükörképeként – a kórus himnikus fenséggel ismétel meg. A fenti mondat végül kibővül az egész hitvallás, és egyben hitünk legtömörebb összefoglalásával: „Solus Christus! Sola scriptura! Sola fide! Sola gratia!" Itt most hitünk summázása történik! A himnikusságában egységes utolsó tétel zeneileg is pompás zárása a műnek, amely négyütemes ámennal nyugszik meg egy dúr akkordon, elhaló pianisszimóval. Vége a drámának. Mert mégiscsak dráma az, amit hallottunk, annak ellenére, hogy végeredményben dogmatikus szövegek kerültek megzenésítésre. A mű egyértelmű: hitvallás. Nemcsak az alapszöveg az, hanem a szerző értelmezése is az. A lutheri tanítás lényegét ragadta meg, és zenéjével ennek a megértését is bizonyította. Tanulhatnak tőle teológusok és igehirdetők is, hogy mi is tulajdonképpen az evangélium és az igazi igehirdetés lényege, amiről sohasem volna szabad elfeledkezni. A mű 1980-ban született, amikor még reménytelenül távol álltunk a szabad egyházi léttől. Szokolay vállalta a klerikális megbélyegzést. Emberi és művészi magatartása az egyre szabadosabbá váló hitellenes világgal kezdettől farkasszemet néz. Művei éppen ezért sugározzák féltően az egyetemes hitet, gyakran parancsoló módon, – egymáshoz közelítő szándékkal – hogy aggodalmaink ellenére önmagunk fölé emelkedhessünk minden ember javára!

Szokolay Sándor így vall erről: „Áldom sorsomat, hogy zeneszerzői munkásságom három és fél évtizedét (a deformáló történelmi idők ellenére) a szakrális zene fénye bevilágíthatta. Vigasztaló erőt jelentett, amikor a „tagadás" korszellemével szemben a hit „igenlésével" védekezhettem! Amíg opuszaimmal száz fölé jutottam, addig több mint harminc vált szakrális jellegűvé. Törvényszerűnek érzem, hogy evangélikusságom a Lutheránia Ének- és Zenekarához vezetett, sőt a részükre írt kantátáim sora nemcsak az áhítat iskoláját jelentette, hanem az operaírás érlelődését is szolgálta... Hitemet lutheránusként gyakorlom, de kezdettől fogva minden igyekezetem a felekezetiség-fölé-emelkedés." Ellenfeleinek kemény érvei voltak, amikkel árthattak neki. Operáit levették a műsorról. Méltó, hogy mi ne menjünk el szótlanul, elismerés és köszöntés nélkül. Köszönjük Szokolay Sándornak, amit értünk, a magyar zenekultúráért és evangélikus egyházunkért tett!

* * *

„A szakrális zenék templomi előadásának abszolút híve vagyok. Nem annyira az áhítat lebegő atmoszférája miatt, az csak hangulati elem, de nem lényegi! A Templom: ISTEN HÁZA! Ahol a prédikációk épületes Igemagyarázatai a meditáció kivá!tói. De a legszemélyesebb titkát: az Imádság belső rezdüléseit teszik lelkünk legrejtettebb szobájává! A szakrális zene érzékszerveink átjárása által szeretné a lélek és az elme számára felerősíteni a katartikus mondandót: okulásul! A Zene lényegi-célja: nem a szórakoztatás, sokkal inkább az elmélyítés, a vigasztalás és erőt adás! Az ihlet valami, de nem elég. Többletet a Szent Lélektől nyerünk! Megvilágosodást! Belső nyugalmat! Mozdulatlanságot és mozdíthatatlanságot. Bizonyosságot! A Zene a leganyagtalanabb művészet... Ettől az örökkévalóság előlegének tartom! Németh László: a lélek mosdóvizének nevezi. Igen, a léleknek is naponkénti megtisztulásra van szüksége. És hálaadásra! A teremtett-világ számomra: a leggyönyörűbb alkotás! Ha ez „múlandó", akkor milyen káprázatos lesz az Örökkévalóság?"

Szokolay Sándor

(Idézet Fekete György: *Emberközelben* című interjú-gyűjteményből.)